

DR. MATIJA PRELESNIK.

Potrkal sem enkrat, dvakrat — nič. Potrkam tretjič — zopet nič. In vendar je tičal ključ v vratih. Torej naprej! Vstopil sem brez dovoljenja k prijatelju — vstopil sem v tisto skromno in revno sobico, kjer si, naš Matija, prebil zadnja štiri leta. To je tista in taka ozka sobica, kakor bivajo v njih študentje, sobica prava sestra onih raznih svetovnih sobic, kjer so v tihoti in skromnosti vzklihi veliki duhovi. Pult in miza — vse nastlano s knjigami, izpiski in pričetimi

rokopisi. Genijalen nered. In ob pultu v kotiču postelj in na njej je ležal tedaj Matija, ko sem ga obiskal zadnjič v njegovi sobi.

Nepremično je ležal. Čez glavo je bil zagrtnjen v črn plašč. Rahlo sem se bližal postelji in dvignil z glave zagrinjalo. Prepričan sem bil, da spi. In ni spal. Njegove oči so bile odprte in so gledale nekam daleč, nevemkam, v davnino menda.

„Matija, ali spiš?“

Ni odgovoril. Počasi so se mu začele oči jasni, kot bi se njegov duh vračal od daleč, s pokopališča davnih in daljnih grobov, tam nekje od otoka Rujana, iz dvorov in gradov Bodričev, kot da bi bil cestoval po davno preraslih potih baltiških Slovenov.

„Matija, ti si bolan!“

Krog oči mu je bilo videti rumenkaste sence. Tedaj so oživele njegove lepo rezane ustnice, stresle so se v nasmehu, iz katerega mi ni bilo mogoče razbrati, ali je v njem ironija, ali prijateljski pozdrav, bolečina ali pa popolna apatičnost. Izpod črnega plašča mi je pomolil roko in se hitro dvignil s postelje, stopil pred-me in rekel sicer krepko, a zopet z istim glasom, v katerem so bili prav taki akordi, kakor v smehu njegovih ustnic.

„Kdo pravi, da sem bolan? Poglej me, da sem junaški!“

„Matija, drago mi je!“

In tudi iz mojega odgovora je donelo vse prej kakor vera v njegove besede.

Stopila sva k pultu in se naslonila nanj. Stare knjige so ležale odprte, napol prečitane, nataknjene z raznimi listi in zaznamki.

„Matija, ti študiraš že za tretjo povest?“

„Cest iščem, starih cest po baltiški domovini!“

„Cest iščeš?“

Matija se je zopet rahlo in trudno nasmešnil.

„Kajne, cest iščemo v davnini, in v sedanjosti nimamo cest in nimamo zvezd!“

In zopet me je pogledal z očmi, krog katerih so legale bolne, rumenkaste sence.

„Pustiva to! Fant, ali kaj delaš? Bodi priden in delaj! Pri nas se premalo dela, in kar se dela, se dela vsepovsodi prehitro, skokoma — čez gore, brez cest in brez zvezd...“

In začela sva govoriti o literaturi, kjer je bil on tako doma in je sodil vse tako tehtno in modro...

Moral sem iti, prehitro sem moral od njega. In zadnjo besedo, ki sem jo čul iz njegovih ust, sem vzela seboj in sem jo zaprl v svoje srce in z mano hodi in bo hodila,

dokler mi ne ohromi roke in glave usoda vseh ljudi — zadnjo besedo, ko mi je segel v roko zadnjič — in nisva za to vedela in niti slutila nisva tega — veliko besedo, namreč: „Fant, delaj!“ — — —

In sedaj te ni več, Matija. Ni te več!... Saj bi človek ne verjel, ko ne bi sam stal tedaj ob mrzlem grobu, ko je žvižgala burja po gomilah in so ti postlali posteljo pri sv. Krištofu — in je zdrsnila rakev v odprto črno žrelo.

„Grobovi tulijo!“ Strašna in grozna je ta beseda — in ko jo je človek prvič čital, se je zgenil ob njej. In sedaj se tudi zgane in se strese, toda vso bridko resnico teh besedi ima pred očmi, da bi jo lahko prijel in pritisnil na steno kot grozni pečat. Da, odprti grobovi v naši domovini kakor hlastajoč zevajo in požirajo, kar je lepega, pohodijo vse plodonosne njive, ko komaj poženó prvo klasje in obetajo bogatih sadov.

In ob takem grobu človek postoji in se zamisli. Bodi še tako mrzel, bodi trezen poldan — vrine se ti neka skeptična sodba — da ne bi bila resnična! — ali niso ti udarci — udarci usodne osvete?

„Cest iščemo v davnini, in v sedanjosti nimamo cest, nimamo zvezd!“

Kako bridek stavek! Koliko tragike je v njem!

In kdorkoli se peča z umetnostjo v Slovencih, vse to bridko čuti. In čim rahleje srce nosi kdo v prsih, tem teže prenaša to disharmonijo, tem prej omaga pod pezo — tem prej mu izbije smrt iz roke kist in pero.

„V sedanjosti nimamo cest — —“ O, imamo ceste — pa se vijejo više nad prahom in blatom, više za drugimi cilji. In če človek, kogar duh ima mnogo poleta, zavozi na vsakdanjo cesto, kako mu je pusta, kako dolgočasna; in on se opoteka na njej, utruje se in trpi. In ljudje, ki ga srečavajo, se ozirajo na umetnika in majejo z glavo. Škoda, da ni to navaden človek! Brez karte hodi po cesti, pogledaj, za dva kantona je zašel predaleč in sedaj se v potu svojega obraza vrača. Revež! Pustimo ga! Pojdimo dalje, da se nam ne pridruži!

Oprosti, dragi Matija, da ob tvojem grobu govorim te besede. Meni se je zdelo, da sem v tebi bral vselej te besede, gledal vselej to resnico. Morda sem se motil; da bi se bil! Ali to prepričanje hodi z mano in se me drži kakor moje ime in ne morem se ga otresti in tudi povedal ga še nisem nikoli. Povedal sem ob tvojem grobu, ker vem, da mi ti ne braniš, ne braniš, ko bi tudi vstal in stopil pred-me.

Da pa to disharmonijo prenese, za to je treba jekla; srce je premehko. Jeklo mora biti tako močno, da se loti stene in jo predolbe, da se nastavi tisoč sulicam in se kopja zlomijo ob njem kakor bilka.

In tvoje srce, Matija, ni bilo jeklo. Tvoja roka ni bila bojovita. Ti si imel v rokah harpo, starodavni bard! Bela brada bi ti pristojala, dolga halja in dolgi lasje. In ti si peval o zgodbah davnih bratov. Tvoje oko ni videlo sodobnosti — nazaj si gledal, daleč nazaj; po grobiščih si hodil in poslušal glasove, ki so doneli kot pravljice opolnoči!

Da, to je bil dr. Matija Prelesnik. Izključno epik. Pri vsakem pisatelju in pesniku se pozna šola. Pri Bogdanu Venedu moramo odkrito priznati, da ni sledu po kaki šoli. Kdor je prebral njegovega „Ferdulfa“ v „Knezovi knjižnici“, mora nepristransko priznati, da je ta dikcija, jezik, vsa pesnitev nekaj tako samoniklega in samostojnega v našem slovstvu, da mu ne dobite podobnosti. Njegovi verzi zvené kakor kraguljčki na vratu iskrega konjiča. Pri njem se vidi, da verzov ni delal, ni koval — ne. Njemu je bilo samo potreba, da je burnemu toku, ki je vrel na dan, stavil zatvornice in ga urejal.

V dolgi povesti „Nesrečno zlato“ je dokazal tudi velik talent in doumevanje za ljudsko snov. Koliko epizod, odlomkov v tej povesti, kjer je ton in milijé našega ljudstva tako zadet, da se z lahka meri z Jurčičem. Ali to je bila samo ena povest —

Prelesnika je vleklo nazaj v davnino. Dasi je pisal tudi vrle znanstvene članke, si je zastavil veliko nalogo, da ustvari Slovincem trilogijo iz žalostne zgodovine polabskih Slovincov. Koliko je on študiral! In plodova teh zgodovinskih študij sta dolgi povesti „Naš stari greh“ in „V smrtni senci!“

Nečem ti po smrti viti vencev za ti tvoji deli. Ti si bil v življenju preskromen. Ti si bil vse prej kot egoist — ljubil si vse bolj, kakor samega sebe, kakor svoje duševne otroke. Nikoli nisi bil zadovoljen s svojimi deli. Imajo nedostatke, so tuintam vrzeli, stoji pa trdna resnica, da sta to deli, ki sta vredni spoštovanja in ki zavzemata v pripovedni literaturi odlično mesto. In če so malenkostne hibe v dolgih povestih — katere so brez njih? Ali nisi sam izrekel apologijo zanje, ko si trdil, da se dela prehitro! Da, toliko snov preštudirati in med študijami sproti klicati iz starih grobov junake in junakinje ter jih voditi v boj in na pirovanje — to je težko, pretežko. In prav ta Prelesnikova ponižnost, to njegovo vedno hrepenenje po boljšem, po popolnejšem, to je najboljši argument, da bi se bil njegov veliki duh dvignil še na višek popolnosti, da bi ga zrl visoko gor nad nami in bi se mu čudili.

In zdaj je vse proč. Srce je dohrepenelo, visoki cilji so z eno črto zabrisani, mi stojimo ob tvojem grobu. Uprav si postajal pravi mož, bližalo se ti je trintrideseto leto — ko bi bil že očiščen mladostnega vrenja in kipenja snoval z globokim umom, mehkim srcem in odločno roko poteze novih umotvorov. Ali ti tega nisi dočakal. Legel si k pokoju.

Človek bi ob gomili plakal, ko bi te ne ljubil. In ker te ljubim, se radujem, da si prišel na visoko cesto, pod jasne zvezde, plaka naj pa ob tvojem grobu domovina, ker ona je največ izgubila in naj ti bo hvaležna za delo in sadove!

F. S. Finžgar.

